

Աւրհնէ զորդիս ձեր մարմնաւոր,
Եւ զկողակիցդ ընդ Սառային:

Վարդապետն յարարածոց
Զձեզ աւրհնէ զամենեանս,
Զքահանայքդ հաւասար
Եւ զժողովուրդդ ի միասին:

Այն որ զաշխարհ զամէն ստեղծեաց
Եւ վայելել ետ մարդկային,
Նոյն աւրհնութիւնն աստուածային
Իջցէ ի տունս այս վ(ե)րստին:

Բամից էից Տէրն երկնային,
Զձեզ պահէ յիւր հովանին,
Աստէն ուրախ առնէ մարմնով
Եւ անդ հոգ(ւ)ով (յ)անճառ բարին:

Դանք հր(ե)շտակացն աստուածային՝
Զեզ պահապան միշտ եղիցին.
Եւ թշնամիք ձեր կործանին,
Թէ մարմնաւոր թէ անմարմին:

Աջն երկնաւոր թագաւորին
Որ տարածեաց ի սուրբ խաչին
Աւրհնէ զտունս եւ զժողովուրդս
Առ հասարակ բարեօք ի լին:

Պարգեատուն ամենայնի
Որ կերակրեաց զամ(են)եանի,
Զտանս բարիքն առատ առնէ
Աղաչանօք Աստուածածնին:

Եւ զնշեցեալսն հաւասար
Որք (յ)աշխարհէ աստի գնացին,
Յանճառելի խորանս հանգչին,
Եւ դասակից սրբոց լինին:

Տեառն Աստուծոյ արժան (ասցին)
Յաւուր մեծի դատաստանին,
Լըսել զձայնն երանաւետ
Յաջակողմեան դասն խառնին:

Ի միասին զԱստուած աւրհնեմք
ԶՀայր եւ զՈրդին եւ սուրբ զՀոգին,
Եւ ասասցուք ամենեքին
Ի մի բերան Հայր մեր յերկին:

ՎԱՀԱՆ ՏԵՐԵԱՆ

Քնարերգութիւնը գերազանցապէս հոգեվիշապակեան ճշմարիտ արտայայտութիւնն է: Վահան Տէրեանի արուեստը կը կայանայ իր յուզումներուն եւ խորունկ զգայնականութեանը մէջ, եւ այս վշտահար բանաստեղծին քնարը պայմանադրական ոչինչ ունի, ոչինչ արհեստական եւ մանաւանդ ոչինչ բռնազօրութիւն ու կեղծ: Վահանը որուն կ'ենթարկուէր անոր հոգին, ճշմարիտ ոգեկոչումն էր անցեալի ժպտներուն եւ սրտաւետ արցունքներուն, որոնց եղբայրական խորհուրդը կայ միշտ ամէն անխառն հրճուանքի եւ տարօրէն վաղանցուկ հաճոյքի թունաւոր ծաղիկներուն մէջ:

Տեսլապաշտ մըն էր ան, որուն համար կենաքը իր բովանդակ ճամբաներուն վրայ Յիշատակին ուրուանոյշ պատկերները ցուցադրեց: Անցեալին թունալից քաղցրութիւնը՝ որուն բազմաքանակ բերեղը փշրուած էր իր շրթներուն դէմ, աւելի կ'արժէր անոր համար՝ քան երազուած նեկտարը բոլոր անկարծելի եւ տարաշխարհիկ շուշաններուն: Մենք տեսանք թէ ինչպէս անոր հոգեվիշապակեանութիւնը մինչեւ անապոստոս խորհրդաւոր սահմանները կ'անցնէր, եւ զեղեցկին պաշտամունքը անոր տառապանքին մէջ տեսլապաշտ ֆաբրիկ մը յափշտակութիւնն եւ զգայախաբուումը կ'ըլլար միանգամայն՝ Երբ ան կը սիրէր գուշակել ուրուականներու բալածիգ էութիւնը իր բոլոր սիրած մարմիններուն ընդմէջէն, միեւնոյն ատեն տառապանքնոյ նիւթին շուրջափումը եւ զեղեցկին յաւերժական փախուստը կը զգար իր լուսեղէն եւ տօգոյն մատնիւրուն տակ: Յաւիտենական թախիծն էր ասիկա, որուն քաղցր թոյնը չսպառեցաւ երբեք Յոյսին բաժաններուն մէջ իսկ, ու բանաստեղծը համակերպ եւ անտրտունը՝ (որովհետեւ իր տրտունը այնքան մեղմիկ է, որքան գեփիւրին զգուանքն վէտվէտուն լիճի մը տրտմութիւնը միմեկին վիշտերուն կախարդանքը փնտռեց: Այժմ ինչ անսահման դաւթանք էր այն ատեն, երբ ցաւերը կը ծաղկեցնէին երգերու ամբողջ պարտեզ մը հոգիներու կապոյտ աշխարհին մէջ, երբ Աստուծոյ կը ժպտէր՝ Լոյսին շրթունքներուն վրայ իր անոյշ մահը գտնելով...

Բնութեան պատկերներուն եւ իր հոգեկան աշ-

1. Տեսնել ֆարիգ հրատարակուող «Վերածնունդ»-ն նախորդ շրջանի վերջին քանի թիւերը.

խարհին միջեւ այնքան տարտամ է այն ցուլացումը՝ որ պիտի ըսէի թէ կը յայտնուի միայն իբրեւ սպիտակ տեսիլ մը յանկարծոյն անհետացող, Բայց անիկա բանաստեղծին համար ամէն ինչ է, անկեղ քան իրական աշխարհը, և անոր ամբողջ պատկերը իր ցաւագին յանձնանքը կ'ուենայ տիրութեան ու վշտի ժամերուն:

Արտաքին երևոյթները իրենց առանձնայատուկ իրականութիւնը կը ստանան իւրաքանչիւր բան նստածեղծին մտածումէն: Անոնք միևնոյնը չեն կրնար ըլլալ երբեք, և անոնց հորիզոնին վրայ ծաթող արեւներն ալ կը տարբերին: Բայց կրկնակ զգացում մը կայ միշտ իւրաքանչիւր քերթուածի մէջ, իրականութիւնը իբրեւ սահմանաշրջում, և մտածումը իբրեւ անհուն, կամ պարզօրէն արտայայտուելով՝ իրականութիւնը առանց իր ճշմարիտ սահմանէն անգին անցնելու, մտածումին սահմանը պէտք է պարփակուի իւրաքանչիւր բանաստեղծական երկի մէջ, ինչպէս զիտենք՝ որ Յոյն արուեստագէտը կ'երկակայէր այնքան՝ ողբան միայն անհրաժեշտ էր գտնելու համար տեական Զևք արարչական արտայայտութեանը մէջ իր Բովանդակ Մտածումին: Այս պատճառաւ իսկ քերթողը պէտք է ունենայ երկու տիրական, միացեալ և անհրաժեշտ ձիւրքեր, որոնք են զգացումին անսահման ընդունելիութիւնը և ինքննորոշիւնը մտածումին:

Մտածումը երբ կը տիրապետուի հզօր դատողութենէ մը, զգայնականութեան խորհրդաւոր հմայքը կ'եղծանի, և քերթուածին անհուն բովանդակութիւնը կը կորսնցնէ իր ճշմարտագոյն և գեղեցիկ արժէքը: Պատշիւնները սակայն արտաքին աշխարհէն է որ կը ստեղծուին մեր հոգիներուն մէջ, զոնէ անոնց նախարարները մենք դուրսէն կը ստանանք, և ներքին զօրութիւնը, որ երբեմն պարպտի վրձինով մը կ'աւարտէ գանոնը, և այն ատեն քերթուածը, ինչպէս արուեստի ամէն երկ կը հասնի վիսմին, երբ միաւորութիւն կայ այլազանութեան մէջ, ինչպէս կը հաւատար Պլատոն:

Արտուտոր տեսանելի աշխարհն է միայն: Ինչ որ անտեսանելի է, անոր իսկ ցոլացումն է բացարձակօրէն, և մենք ողբան ալ խորատու զուած ըլլանք մեր անձին և հոգին խորհրդաւոր երկբաժանումին մէջ, անկարելի է ժխտել արտաքին երևոյթներու տիրականացումը մեր բոլոր զգացումներուն և մտածմաներուն վրայ:

Վահան Տէրեան, ինչպէս ամէն զգայուն բանաստեղծ, իր տիրագին յուզումները կը պարզօրէ վերջալուսային ստուերներով և կապոյտ իրիկուններու թաւանման վարդերանգով: Անոր

համար գիշերամուտի խաւարը կարտագին սէրն է որ կու գայ երկիրը համբուրելու.

Ատղերն են ժպտում լուսեղէն նազով.
Խաղաղ դաշտերը մութն է համբուրում.

Քննադատութիւնը պիտի կարենամք վերլուծել այն բաղձոտ զգացումը որ անշունչ իրերուն կեանք մը կու տայ և զանոնք ի մի կը ձուլէ կախարդական հրալքի մը բոցին մէջ: Ինչ է այն հեռակաթօտը որ կը տանջէ մեզ, երբոր կը զգանք մեր սիրտերուն ամալութիւնը, և ձայնը որ մեզ կը կանչէ անըջական փոխանցներէն, մտերմիկ երազը՝ որ մեղմօրէն և դիւթանքով կը հիւստի անծանօթ արեւներու ոսկեթել ապըրչումէն...

Արուեստը հրաշք մըն է, և քերթողութիւնը հրաշքներուն հրաշքն է, երբ մանաւանդ անոր մէջ սերտօրէն միացած կը գտնենք իրականութեան սահմանաւորումին հետ մտածումին անսահմանութիւնը: Հրաշքը կը դադրի գոյութիւն ունենալէ, երբ մենք բնութեան ամբողջ օրէնքն ենք:

Քննադատութիւնը կը հասնի մինչև ամենախորուն ճշմարտութիւնը քերթուածին, մինչև անոր սիրտը և սրտին բաբախումները, Բայց անհասելի բան մը կայ միշտ, և ստիկա թերես անհունօրէն քննող փափկութիւնն է Նրազի շունչաներուն՝ զորս անծանօթ պարտեզներէն քաղող հոգիները միայն կը զգան...

Եւ ինքզնինք մը բանաստեղծ մը չի կրնար բացարձակ ընկալաւոր հանդիսանալ, (հակառակ պարագային մեր պիտի մնար իր քերթուածներուն խորհրդաւոր անուշութիւնը, զոր չեն զգար երբեք ամէն անոնք՝ որ դատողութեան ամայի սահմաններուն մէջ զգացումին վարդերը կը թերթնան անտարբեր), բայց իր քննադատութիւնը արուեստի երկ մըն է ինքնին, որովհետեւ անոր ձեռքերը նոյնքան փափկութեամբ պիտի քաղեն արդէն քաղուած տօգոյն կամ երփնաժառ ծաղիկները անըջական փոխուելու վրայ: Ան գեղեցիկին պաշտամունքով պիտի մօտենայ միշտ Տիրութեան եղգնեայ սափորին և ծնրադիր պիտի արտասուէ Յիշատակին աստեղծաբանութեան տակ: Ան պիտի վերլուծէ երկը՝ թերեւ բոլորովին տարբեր զգացումով մը, ստեղծողին մտածումին տարբեր ճշմարտութիւն մը, և թէ՛ ոչ զոնէ անոր ճշմարտութեան մէկ նոր ցոլացումը զբաւնելով քերթուածին մէջ, և այս է միայն ընկալատարութեան արժէքը իբրեւ արուեստ:

Տէրեանի ինքնեղականութիւնը բացայայտօրէն

կը զգացուի իր գրեթէ բոլոր քերթուածներուն մէջ: Աշխարհը անոր համար արտաքին զօրութիւնն է, որ յաւիտեանական երազի մը չտի գեղեցիկ տառապանքներ կու տայ իբրեւ անծանօթ անհունութիւն: Բայց ամէն արտաքին պատկերներէն պատկերի մը մէջ իր խորհրդաւոր արձագանքն ունի, և այդ արձագանգին արտայայտութիւնը և արտայայտութիւնն ստեղծուած վիճակն է միայն քերթողութիւնը: Երբ հազարաւոր մարդիկ անտարբեր կ'անցնին կհանքի սոսկորական ուղիներէն, բանաստեղծը ամէն օր գեղեցիկ նորութիւն մը կը տեսնէ անոնց վրայ, իր ինքնամփոփ և մտատու թափառայածութիւն մէջ, ամէն օր մահուկի մը, պատանիի մը հըրճուանքը անոր սրտէն կը բլլի ի տես դալարագեղ ծառի մը՝ որուն սաղարթները կ'օրօրուն և անցնող հովին ալիքներուն ծովային մրմունջներ կու տան: Անոր համար՝ աշխարհը միշտ նոր է և սակայն միշտ միևնոյնը, յարափոփոխ և անայայտ... Անվերջ կախարհանք մը կայ անոր հոգիին մէջ, անվերջանալի երազ մը, հէքեաթ մը, ցնորք մը: Իրականութիւնը երազին ստուերն է անոր համար: Երբոր բնութիւնը կը յայտնուի, ինքնեզօրէն կը զգացուի անոր բովանդակ հրապարակ, կամ խորութիւնը՝ որոնք անհուն ընդունելութեամբ մը կը տպաւորեն խորապէս քերթողին միտքը: Աստղերուն ժպիտը, երկնքին պարտէզը անոր կը յիշենքն, թէ ինքն ալ իր հոգիին մէջ երկնք մը ունի, բերկրանք մը, անըջական ուրախութիւն մը:

Եւ կախարհուած եմ միշտ նոյն երազով,
Միշտ նոյն ցնորքն է իմ սիրտը այրում:

Եւ հիմա, երբ խաւարը հետզհետէ աւելի կը մթմթանի.

Մօտեցած երկնից աստղերը պաճառ
Ժպտում են խաղաղ քո աչքերի պէս:

Լամարթին լուսնակի լոյսին մէջ մեռելներու հոգիին փայլը կը տեսնէր: Տէրեան աստղերը կը նմանցնէ ժպտուն աչքերու, որոնց մէջ խաղաղութիւնը կը լճանայ: Բայց աստղերը որքան ալ մօտիկ երևին, այնքան հեռաւոր են անոնք, ինչպէս երբեք պիտի չի համբուրուին հողեղէն շրթուներէն, և բանաստեղծին աստուածավառ շրթուներէն իսկ, Գեղեցիկութեան աչքերը՝ որոնց համար Պոտրէշո երգած է ամենացաւագին և ամենահզօր պաշտումը:

Tes yeux, tes larges yeux, aux clartés éternelles,

Վահան Տէրեանի հեռակարօտը անդիմադրելի տրամութեամբ կը համակէ բոլոր զգայուն սիրտերը: Երկնքէն մօտիկցած աստղերը կը ժպտին, և ահաւասիկ բանաստեղծին արտասուքը, ինչպէս ամէն քերթուած նուեռփար մըն է կապտու կամ սպիտակ, արտասուքի լիճին վրայ ծաղկած:

Իմ լեւած սրտի կարօտը անծայր
Մեն ինչի մէջ որոնում է քեզ...

Վահան Տէրեան ոչ մէկ ձգտում ունի, և արդէն այս պէտք է ըլլայ ճշմարիտ քնարերգակի մը, ինչպէս ամէն ճշմարիտ արուեստագէտի առաջին արժանիքը: Արուեստը անզօրաւ է, և օգտակարութեան գաղափարն իսկ անոր համար սպաննիչ թղթն մըն է, որով պէտք չէ երբեք լեցնել բիւրեղային բաժակները գեղեցիկաշունչ ստեղծութիւն: Բարոյացումի կամ դասականութեան ձգտումը՝ մինչև իսկ՝ վիպապաշտներուն միջև իրենց անմահութեան ճամբան գտնողները՝ այսօր անողոք քննադատութեան մը առջև կը տանի: Վերթոր Հիւկօ չի խուսափիր: Լամարթին այսօր կը տաղտկացնէ մեզ, ամէն անգամ որ փիլիսոփայել և բարոյացնել կը սկսի: Շիլլէր իր մեծ քերթողի բարձրութիւնը կը կորսնցնէ, և կը մնայ որպէս գերազանց մտածող մը և մահաւանդ հրաշունչ հեռեր մը, իր թատրերգական անվիճելի համբաւէն դուրս: Հիւկոյապաշտներն իսկ այսօր ըմբռնած են վարպետին այն մեծ և ակնեղեկ թերութիւնները՝ որոնց պատճառ են եղած լոկ իր բարոյագէտի և քարոզչի եռանդնաբեր այլ մաշկիդ թուիքները:

Վահան Տէրեանի բանաստեղծութիւնը զերեւէ բարեբախտաբար այսօրինակ թերութիւններէ: Իսկ անոր արժէքներուն մասին դեռ ևս կան ըսելիքներ՝ որոնց համար անհրաժեշտ է խորազննութիւնը:

Քնարերգական պարզ քերթուած մը առաջին ընթերցումով կարելի չէ դատել: Պէտք է հասնիլ մինչև հոն՝ ուր զգացումին ինքնեղութիւնը պատճառ եղաւ անոր ստեղծութիւն, խորհրդաւոր հարսնեակ՝ ուր թիթեռնիկը թեւեր կ'առնէ, երբ կապոյտին անսահման միջոցները կը բնակին այդ անձուկ բանտին մէջ:

Քնարերգակ բանաստեղծին առանձնայատկութիւնն է ուրախութեան և տրամուլթեան, ժպիտին և արցունքին ամբողջական ձայնաշարը հնչեցնել: Իր զգայականութիւնը արտաքին աշխարհի ամեն

նափոքր մէկ բաղնուսին իսկ խորապէս կ'ազգուի։ Ան է որ աստուածային զաղտնիքն ունի հոգեւ-վիճակով թարգմանելու ամէն ինչ՝ որ կը չըշապատէ իր էութիւնը, ամէն ինչ որ երևակներու ընդմէջէն կը յայտնուի անսահման խորհուրդի մը և անհուն գեղեցկութեան մը պէս, իր գեղաբուստական եսապաշտութիւնը միայն և միայն բնականօրէն է ամբողջապէս արտայայտութեանց ամբոխով մը, և արտայայտութիւնը հոս միևնույն հզօր իմաստն ունի՝ ինչպէս անգղիերէնի մէջ. *expression*։ Քնարերգակ բանաստեղծին զգայ-նականութիւնը անվերջ վրդովմունքի մէջ է միշտ։ Արտաքին աշխարհին կամ բիրտ իրականութեան հարուածներէն վիրաւոր՝ իր սրտին բաբախումները տեսական հանգիստներու տառապանքով կ'արիւնին... F. Schlegel գերման գեղեցկագէտը իրաւունք ունէր մտածելու թէ այնքան դժուարին էր չլիփթել քնարերգութիւնը և զգայնակա-նութիւնը։

Վահան Տէրեանի պատկերները տարտամօրէն գուշակած անուշութիւններ են, երփնանկարներ (pastel), որոնց տժգոյն անընթացականութիւնը խո-րապէս և այնքան սերտօրէն կը դաշնակուի անոնց մէջ ապրող զգացումներուն և մտածումներուն հետ։

Սարի յետեւում շողորմ մեան,
Անուշ դաշները պատեց կապոյտ մէջ,
Տխուր երեկոն զարկել է վրան։

Եւ հոս դարձեալ, ինչպէս միշտ արտաքին պատկերին արձագանգը կ'արտայայտուի ներքին պատկերին մէջ.

Սէրտըս կարտօով կանչում է քեզ՝ ե՛կ։

Ինչպէս հետեւեալ տողերուն մէջ՝ ուր շատ աւելի ցաղցր է քնարերգութիւնը.

Երգիկներն ահա՛ քնոյն փակեցին,
Բացեցին երկնի ծաղիկներն անհաս.
Ան տաղնապները իմ սիրտը լցրին.
— Արդօք ո՛ր էս դու, իմ անուշ երազ։

Վահան Տէրեան խորհրդապաշտ մըն է, ինչպէս Մալլարմէն ու Վէռլէն՝ որոնց խորհրդապաշտութիւնը կը կայանար որով բառերու նորակերպ գործածութեան մը մէջ՝ ի նկատի ունենալով միշտ այդ բառերուն հնչականութիւնը, և ուրեմն ամբողջ քերթուածին եղանակաւորումը։ Վէռլէնեան խորհրդապաշտութեան ամբողջ թանկա-գին գանձերը չկան անշուշտ Վահան Տէրեանի

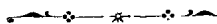
քերթուածներուն մէջ։ Աղբիւրը նոյնն է։ Ինչո՞ւ համար միևնույն մարգարիտները չեն լեցուցած երկուքին ալ սափորները։ Երբ Տէրեանի սափորին մէջ կը մեռնի շուրին երգը, Վէռլէն գիտէ նոր ծիծաղներ տալ անոր, և արձագանգը հեռաւոր աղբիւրին կարօտը կը հնչեցնէ։

Մալլարմէն սակայն աւելի մեծապէս կը հեռա-նայ Տէրեանէն՝ իբրեւ երեւութական ձև։ Հակա-դրական պատկերներու և բառերու ճոխութիւնը՝ որ Մալլարմէի քերթութեան ցայտուն արժէքը կը ներկայացնէ, հազուագիւտ է Տէրեանի մօտ։ Եւ յետոյ բացարձակ պարզութիւնը Տէրեանի ոտանաւորներուն՝ զինքը ցոյց պիտի տար իբրեւ տժգոյն ուխտակից մը՝ կապոյտի և ծիրանիի ան-սահման ու բոցավառ գոյներուն ի տես զգայա-խարօցի վերացած Մալլարմէին մօտ։

L'azur! L'azur! L'azur! L'azur! je suis hanté!.

(Շարունակելի)

ԱՐԵՆԵ-ԵՐԱՍՏ

ԹԻՐԵԱՔԵԱՆ

ԲԺ. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԽԱՆ

(Շար. տես Բազմ. 1921 էջ 196)

ԱՐԻԱՆԱՅ ԲԱՌԱՐԱՆ Նորոգ տեսա-բնաւոր և յանդուածովք, աշխատասիրեց Թ. Թիրճաբնան, Վիեննա, Միսիստրեան Տպարան, 1914։ — Թուղթ մը Վրիպակ-ներու վերջը (յէջ 390) կը կարդանք. «Ծանօտարիւն. — Ներկայ աշխատասիրու-թեան տպագրութիւնը աւարտեցաւ 1920 թուին։ Ողբացեալ հօրս հետագայ ձեռա-գրաց մէջ կը կարդամ թէ ստուգած և հաստատած է girib (Տ. Գրիւ) բառին գործածութիւնը Պարսից մէջ։ — Նիւ-Եօրք 1920, Մ. Թ. Թ.։»։ Ուրեմն՝ հարկ չկայ յաւելուլ թէ այս հատորը՝ ԲԺ. Յ. Թի-րեանի մղժիթ նուիրած ժրջան եր-կասիրութիւններուն ամենավերջինն է, — արդէն կանխաւ ալ յիշատակուեցաւ։

«Արիստայ»։ Ահաւասիկ նոր բարդու-թիւն մը որ ամէն ընթերցողի յարգանքը պիտի պահանջէ. — խորհրդածութիւն մը. —